

РОЗДІЛ 3

ГЕОГРАФІЯ ЗИМОВИХ МЕЛОДІЙ
У ЛОКАЛЬНИХ ТРАДИЦІЯХ "АРХАЇЧНОГО ПОЯСУ"

УДК 784.4(477.41):398.332.4

Маргарита Скаженік (Київ)

МЕЛОАРЕАЛИ РАННЬОТРАДИЦІЙНИХ ЗИМОВИХ НАСПІВІВ БАСЕЙНУ УБОРТИ
(СЕРЕДНЄ ПОЛІССЯ)

Проблемна науково-дослідна лабораторія етномузикології
НМАУ ім. П. Чайковського (ЛЕК)
Тел.: 097 937 34 95, e-mail: kiev.maestro@gmail.com

Статтю присвячено зимовим пісенним традиціям Середнього Полісся, локалізованим у басейні ріки Уборть (українсько-білоруське пограниччя). У центрі уваги – найпоширеніші в цій місцевості ритмокомпозиційні типи («V55,p4», «V55;P45», «V55p3;P553», «V44p3;P443») та їх різні мелічні версії.

Дослідження виконане в мелоареалогічному аспекті. Діагностування сублокальних музичних традицій спирається на метод звуковисотного моделювання. Детальне картографування мелічних і ритмічних різновидів допомагає виявленню мелодіалектної структури терену. Для ареалогічних висновків показовою також є географія інших типів зимових наспівів. Відзначена кореляція між етномузичним та обрядово-етнографічним поділом території. Наприкінці проведено паралелі з мелогеографічними висновками, отриманими раніше за матеріалами весняно-літнього циклу.

Стаття ілюстрована нотними прикладами, таблицями мелоделей та географічними картами.

Ключові слова: Середнє Полісся, зимові обряди, колядки, щедрівки, ритмічна форма, звуковисотне моделювання, мелотип, мелогеографія, ареал.

Картосхеми див. на стор. А8-А11.

Сучасна вітчизняна етномузикологія, завдяки численним регіональним студіям¹ і макроареалогічним узагальненням (роботи І. Клименко [Клименко, 2013; 2016]), оперує досить чіткими уявленнями про географічну локалізацію основних ритмічних типів зимового циклу. Паралельно з уточненням цих ареалів та способів кореляції між ними, необхідно з'ясувати їх внутрішню структуру, пов'язану з мелодіалектним поділом окремих територій. Якщо певні ритмічні форми займають великі географічні площі, то сублокальний поділ спирається насамперед на звуковисотні характеристики наспівів (ладоінтонаційний устрій, усталені системи ладових констант, мелодіалектний контур), які формують конкретні мелодічні типи (= мелотипи)². Для «мікро»ареалогічних досліджень важливими є модифікації рит-

момалюнку та композиції пісень, стабілізовані виконавськими прийомами, відміни на рівні семантичної будови, найбільш розповсюджені сюжети поетичних текстів, лексичне наповнення рефренів.

Окреслені підходи продемонструємо на прикладі ранньотрадиційних зимових наспівів, котрі донедавна побутували на Середньому Поліссі в басейні Уборти³, супроводжуючи ритуальні обходи дворів з колядуванням, щедрюванням і «Козою». Основу джерельної бази складає архів авторки, зібраний наприкінці 90-х років ХХ – на початку ХХІ ст., а також записи й нотації Євгена Єфремова⁴ та Ірини Клименко, публі-

¹ Див. статтю Світлани Протасової у цьому збірнику.

² Про важливість системного підходу в ареалогічних студіях, який передбачає комплексне вивчення всіх структурних компонентів наспіву (ритмічного і звуковисотного) та їх зв'язків, неодноразово писала у своїх роботах Ольга Пашина [Пашина, 1999].

³ Уборть – права притока Прип'яті – тече територіями Ємільчинського та Олевського р-нів Житомирської обл. (Україна), Лельчицького та Петриківського р-ну Гомельської обл. (Білорусь).

⁴ Записи здійснені під час історико-культурологічної експедиції МНС до Олевського р-ну, 1997 р. (тепер Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, далі – ДНЦЗКСТК). Частина нотацій зроблена С. Протасовою.

кації [Евальд, 1979; Можейко, 1983; Зімовья песні, 1975; Народна музика..., 2002]⁵.

Зимова мелотипологічна картина на Уборті виявилася надзвичайно багатою. Традиційні наспіви, залежно від базової ритмічної фігури, можна віднести до чотирьох основних груп [Клименко, 2016, с. А4–А5]:

- 5-складники (♫♫♫♫♫), що обслуговують обряд «водіння Кози»;
- 10-складники (варіанти ритмізації ♫♫♫♫♫♫♫♫♫♫ або ♫♫♫♫♫♫♫♫♫♫), серед яких виділяємо два макротипи (за І. Клименко – макросім'ї) на основі моделей <♫55,p4> та <♫553>;
- 4-дольники з різноманітним розщепленням модельних чверток (♫♫♫♫♫♫♫♫♫♫);
- 3-дольні 4-складники з ритмомалюнком висхідного іоніка (♫♫♫♫♫♫♫♫♫♫).

На основі цих засадничих ритмофігур місцеві співочі традиції виробили ціле мереживо композиційних версій: від дитячих одноелементних примітивів та однорядкових форм до строфічних дво- і трирядкових композицій з рефреном і без нього. Трапляються структури, обрамлені рефреном, а серед наспівів до «Кози», окрім тиражування одного або двох мелодичних блоків, зафіксовані також мелодії, побудовані за принципом пари періодичностей.

Усього в басейні Уборті можна виділити 18 видів ритмокомпозицій (включно з «мікстами»). Їх ритмічні схеми, семантична будова та жанрова приналежність були наведені в іншій статті авторки [Скаженик, 2010, таблиця 4 на с. 52]⁶. Частина ритмічних форм відома в більшості сіл досліджуваної місцевості, інші ж мають обмежену локалізацію, деякі побутують в одному-трьох селах (кольорову карту поширення основних зимових наспівів Уборті див.: [Скаженик, 2010, Атлас, Карта 5 на с. К10]).

Найбільшого розповсюдження набули 4 ритмічні форми: <♫55,p4>, <♫55;P45>, <♫55p3;P553>, <♫44p3;P443>.

Вони виявилися найпоказовішими для ареалогічних пошуків, оскільки дають широкую амплітуду меломорфологічних видозмін локального рівня. Вивчення їх ладоінтонаційних і ритмічних різновидів дасть можливість детальніше охарактеризувати мелодіалектну структуру терену⁷. Документальне картографування покаже, як ізомели ключових зимових наспівів, встановлені за різними музичними параметрами, співвідносяться між собою та з іншими

ритмічними формами зимового циклу. Отримані результати порівняємо з ареалогічними висновками, встановленими за матеріалами обрядово-пісенних традицій весняно-літнього циклу.

Макросім'я <♫55,p4>

Перші дві форми належать до однієї типологічної сім'ї. Однорядкові версії <♫55,p4> (з рефреном «Святий вечор»⁸) відомі практично в усьому досліджуваному терені (нотації 1–4, 7, 8, 10)⁹. Виняток становить пониззя Уборті (села Петриківського і Мозирського р-нів), де панують дворядкові наспіви з будовою <♫55;P45> (♫V аб;рс, слова рефрену «Святий вечор, Святий Васілей», нот. 5, 6), див. карти 2, 3 у кольоровій врізці на с. А8. Дворядкова форма (паралельно із однорядковою) зафіксована також у селах Болярка і Хмелівка неподалік Олевська (нот. 11)¹⁰.

Обидві форми (кожна на своїй території) є доміантними серед місцевих колядок – кожна є політекстовою з розгалуженою системою адресатів. За допомогою документального картографування ритму рефренів (у тому числі пролонгацій, апокоп), ладозвукорядних ознак і деяких сюжетів, окреслимо внутрішню диференціацію встановлених ареалів (точніше – їх фрагментів, локалізованих у басейні Уборті).

Якщо 5-складові силабогрупи завжди мають однаковий ритмомалюнок (так званий «колядковий»)¹¹, то 4-складові рефрени композицій <♫55,p4> і <♫55;P45> отримують різноманітне ритмічне вирішення (див. рис. 1 та карти 2 і 3¹²).

Для більшості рефренів характерний ритм висхідного іоніка (♫♫♫♫♫), що має відмінності в локальному прочитанні. У зв'язку з диханням можуть вкорочуватися окремі силабохрони, найчастіше – четверта ♫♫♫♫♫¹³ (нот. 1, 4, 10), але в традиції деяких західних сіл Лельчицького р-ну стабілізувалося взяття дихання за рахунок тривалості третьої силаби ♫♫♫♫♫♫♫♫♫♫ (нот. 7; [Зімовья песні, нот. 7]). Інші модифікації ритму рефрену пов'язані з виконавським прийомом пролонгації модельних силабохрон: у 3-х селах з Олевщини це апокопа, внаслідок чого рефрен набуває 3-складового вигляду (нот. 2), а у формі <♫55;P45> з північно-східної частини терену пролонгується заключна, четверта силаба.

⁵ Отже, вказана територія та суміжні з нею землі досліджені фронтальним способом під час понад 20-ти експедиційних виїздів співробітників Проблемної науково-дослідної лабораторії етномузикології НМАУ ім. П. І. Чайковського (далі – ЛЕК). Усього в басейні Уборті відвідано близько 100 сіл (повнішу інформацію див. [Скаженик, 2012, Додаток Ж; Скаженик, Коробов, 2012, с. 49]).

⁶ Найповніша характеристика зимових наспівів Уборті міститься в дисертаційному дослідженні [Скаженик, 2012]; доміантні ритмотипи та їх обрядово-етнографічний контекст розглянуті в публікаціях [Скаженик, 2010; 2014].

⁷ Пошук мелодичних інваріантів пісень (мелотипів) спирається на методику звуковисотного моделювання, детально описану Євгеном Єфремовим [Єфремов, 1985] і активно застосовану в роботах етномузикологів київської школи (ЛЕК).

⁸ На верхній Уборті, коли повторювали колядки перед Святками, також співали «Ой дай Боже»: «До Різдва колядуєм, то кажем “Ой дай Боже” дождаца його [Різдва]. А вже як настане – “Святий вечор”» (с. Середи Ємільчинського р-ну, записано у 1998 р. від Волощук Марії Йосипівни, 1919 р.н.).

⁹ У південно-східній частині Ємільчинського р-ну (верхів'я Ужа) побутують дворядкові варіанти цієї ж форми (нот. 9), їх мелотематична форма – ¹M афү;δфү, семантична – ⁵V абр;вгр або ⁵V абр;бвр.

¹⁰ Це пояснюється впливом суміжної пісенної традиції, яка прилягає з заходу: у сусідньому Рокитнівському р-ні Рівненської обл. композиція <♫55;P45> поширена нарівні з <♫55,p4>. Для дворядкових версій Уборть стала своєрідним бар'єром: далі у східному напрямку вони поширюються тільки берегами Прип'яті, найбільше – лівим [Клименко, 2016, карта 1 на с. А10].

¹¹ Орнаментального дроблення може зазнавати перша (рідше друга) силабохрона (нот. 3, 6).

¹² Ілюстрації ритмічних схем рефренів і мелодичних моделей наспівів (рис. 1–3) наведені разом з картами.

¹³ Знак ♫ позначає взяття дихання тривалістю в одну ♫.

На нижній Уборті спорадично фіксуються рефрени з ритмом епітрита $\text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩}$ (нот. 3), у зразках з будовою $\langle \text{♩}55; \text{P45} \rangle$ – з пролонгацією останнього звука (нот. 5); очевидно, пролонгування заключної силабохрони 4-складових піввіршів рефрену є стильовою ознакою пісенної традиції, локалізованої на північній схід від Лельчиць.

Ритм хоріямба ($\text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩}$) більше властивий зразкам із будовою $\langle \text{♩}55; \text{P45} \rangle$ (нот. 6)¹⁴.

Звуковисотні характеристики обох ритмічних форм залежать від загальної звукової шкали, системи ладових констант (показовим є опорний звук першої силабогрупи) та інтервального співвідношення між першим і третім щаблями звукоряду. За першими двома ознаками (діапазон і СЛК) у межах кожної форми виділяємо два основні мелотипи (А і Б), а за висотою терцієвого тону – їх різновиди (див. рис. 2 та карти 4 і 5 на с. А9, де мелотипи показані різними кольорами, а «нахил» мелодій – графічними позначками)¹⁵.

На південь від Олевська побутують широкоамбітусні мелодії, де смисловий рядок найчастіше розспівається в діапазоні септими/октави. Перша силабогрупа завжди закінчується на 5-му щаблі звукоряду. У верхів'ях Уборті зосереджені «мажорні» версії (нот. 8, 9), північніше – переважно «мінорні» (нот. 10).

На північ від Олевська локалізовані квінтові мелодії з опорою першої силабогрупи на 4-му щаблі¹⁶. Виняток становлять зразки з сіл Тоніж і Данилевичі з першою опорою на 5-му щаблі (нот. 7; [Зімовья песні, 1979, нот. 7])¹⁷. Для олевсько-лельчицького пограниччя характерні «мажорні» наспіви (нот. 1–3), північніше – «мінорні» (нот. 4).

Мелодичний контур переважної більшості зразків має типовий вигляд, описаний ще Володимиром Гошовським – у межах 10-складника мелодія спадає до головної ладової опори (в нотаціях g^1), а в рефрені піднімається від субтонів (субкварта, рідше субсекунда) до квінтового тону [Гошовський, 1971, с. 88–89]. Проте в центрі Олевського р-ну виділяється зона, де рефрен обох мелотипів (А і Б) форми $\langle \text{♩}55; \text{p4} \rangle$ зупиняється не на 5-му щаблі, а на 2-му (нот. 1, 2). На карті 4 ця зона виділена позначками із зеленими рисочками.

Кожна ритмічна форма, незалежно від локальних звуковисотних характеристик, має єдину мелотематичну будову: для структури $\langle \text{♩}55; \text{p4} \rangle$ – $\alpha\beta\gamma$, для $\langle \text{♩}55; \text{P45} \rangle$ – $\alpha\beta; \gamma\beta$. Для першого 5-складника (α) характерне мело-інтонаційне розмаїття (мелодичні хвилі, оспівування опорного тону, низхідний/висхідний рух до нього), у той час як інші силабогрупи інтонаційно більш стабільні.

Обидві ритмоформи мають спільне коло поетичних текстів молодіжної та господарської тематики, що поширені практично в усьому терені. Проте на нижній Уборті (в зоні квінтових мелодій) з'являються нові сюжети: про «*пчоляну матку*» для господаря-бортника та про голуба і рибку – для подружжя¹⁸.

Група асиметричних строф

Два наступні типи, хоча і мають різний ритмічний устрій ($\langle \text{♩}55\text{p3}; \text{P553} \rangle$ – трійковий, $\langle \text{♩}44\text{p3}; \text{P443} \rangle$ – двійковий)¹⁹, споріднені за типом композиції, семантичною формою, ладовим устроєм, тематикою поетичних текстів (переважно молодіжного змісту). Ці типи також належать до жанру колядок. Вони співіснують на одній території (за винятком верхньої Уборті), щоправда, чотиридольна форма фіксується значно рідше (порівн. карти 6 і 7 на с. А10).

І. Клименко назвала наспіви з такою композицією «асиметричною строфою» [Клименко, 2016, с. А4–А5], оскільки рефрен у них починається з третьої силабічної групи першого рядка і охоплює весь другий рядок (${}^{\text{S}}\text{V}$ абр:ст y), вдвічі перевищуючи тривалість смислового рядка.

Хоча композиції з асиметричним рефреном і переважають у досліджуваному терені, в традиціях окремих сіл трапилися й інші варіанти семантичного і композиційного вирішення обох ритмоструктур. У північних околицях Лельчицького р-ну локалізовані трійкові наспіви без рефрену з ${}^{\text{S}}\text{V}$ абв:где – $\langle \text{♩}553^2 \rangle$ (нот. 17), див. карту 6. У двох селах²⁰ зафіксовані рідкісні композиції на основі форми 4+4+3 (обидві – щедрівки): однорядковий наспів $\langle \text{♩}44; \text{p3} \rangle$ (нот. 23) та його дворядковий варіант $\langle \text{♩}44; \text{P33} \rangle$ (${}^{\text{S}}\text{V}$ аб:р c)²¹.

Коротко окреслимо функціональне навантаження ритмотипів у обряді колядування. Наспів $\langle \text{♩}553^2 \rangle$ (без рефрену) присвячені подружжям, а з рефреном – найчастіше дівчині або господарю (словесні формули приспівів різноманітні за лексичним наповненням – див. табл. 1). Щодо 4-дольних зразків, то вони мають однаковий рефрен («*Радуйся, Радуйся, земле, Син Божий народився*») і виконувалися переважно для хлопців²².

Розглянемо ритмічні модифікації кожної з форм цієї групи. У наспівах обох типів ритмосилабічного варіювання найчастіше зазнають дві перші силабогрупи смислового рядка (оскільки текст в них постійно змінюється). 10-складники колядок $\langle \text{♩}55\text{P3} \rangle$ мають стабільний

¹⁴ Серед однорядкових версій $\langle \text{♩}55; \text{p4} \rangle$ він трапився лише раз з нетиповою мелодією (с. Мілошевичі Лельчицького р-ну).

¹⁵ У межах однієї музично-стилістичної зони структури $\langle \text{♩}55; \text{p4} \rangle$ і $\langle \text{♩}55; \text{P45} \rangle$ можуть мати як однакове ладоінтонаційне вирішення (Олевський р-н, пункти 1349 і 1320 на картах 4 і 5), так і контрастне (Рокитнівський р-н, пункти 873 і 857).

¹⁶ У традиції окремих сіл (Обище, Рудня-Озерянська, Устинівка Олевського р-ну) висота першого опорного звуку може варіюватися – замість типового 4-го щабля виникає 3-тій (обидва звуки взаємозамінюють один одного в межах однієї пісні, див. нот. 2).

¹⁷ На карті 4 ці версії показані квадратиками з червоними контурами.

¹⁸ Повний поетичний текст див. [Скаженник, 2012, Додаток Б.1.10].

¹⁹ Далі ритмокомпозиційні коди цих типів подаємо у більш лаконічній формі: $\langle \text{♩}55\text{P3} \rangle$ і $\langle \text{♩}44\text{P3} \rangle$.

²⁰ Копище Олевського р-ну та Глушковичі Лельчицького р-ну.

²¹ У терені також побутують 4-дольні зразки без рефрену з будовою $\langle \text{♩}44^2 \rangle$ (текст «*Ой там на Ордані тиха вода стояла*»). Хоча ця форма і поширена в усьому басейні Уборті, розглядатися вона не буде, оскільки має зовсім інші музично-стильові характеристики, властиві пізнішим колядкам християнського змісту.

²² На півночі Олевського р-ну зафіксовані також тексти для дівчини (с. Юрове) і пари закоханих (с. Хочине); у Смільчинському р-ні (с. Неділище) – християнізований текст про святу Варвару, що збудувала церкву.

ритмомалюнок ²³. Іноді виникає додавання (рідше – віднімання) одного складу, що призводить до зміни музичного часу (нот. 12, 16). Стійка тенденція до порушення засадничої трійковості спостерігається у 3-складниках: найчастіше вони мають 7-мірний вигляд ()²⁴, рідше – 5-мірний () (нот. 12–17)²⁴. Вихідна силабічна форма видозмінилася лише у зразках з північно-олевських сіл Копище та Майдан Копищанський, рефрен яких має будову 5+3+3 (нот. 13). Зрідка трапляються версії з похідним 4-складником («в його дому») замість модельного 3-складника (нот. 12, 14).

Для типу «44P3» ритмосилабічні варіювання смислового рядка є нормою. Найчастіше (в довільному режимі) розщеплюються дві перші долі, рідше – всі чотири (тоді виникає максимальна кількість складів – 8). Часом утворюється форма другого покоління з характерною внутрішньовіршовою цезурою (див. варіанти у нот. 20)²⁵. У лельчицьких зразках у 5-тій силабогрупі (на словах «Син Божий») стабілізувався похідний 3-складовий ритмомалюнок (шляхом стягнення 1-ї і 2-ї чверток у половинну тривалість, нот. 18, 19).

Кожен з ритмічних типів має власний *ладоінтонаційний устрій*, але в них спостерігається схожа логіка співвідношення серединного та заключного кадансів, за якими виділяємо два основні мелотипи (порівн. меломоделі А і Б у рис. 3 на с. А10). В обох групах, позначених літерою А, перший мелорядок завершується на 2-му шаблі, утворюючи секундове протистояння з фіналісом – 2 || 1. Мелодії груп Б, по суті, одноопорні, оскільки заключні звуки кадансів належать до однієї ладової функції – 1 (3, 5) || 1. Середній каданс може завершуватися терцієвим співзвуччям (1=3), більшого інтонаційного контрасту вносять зупинки на 5-му шаблі.

Двоопорні «55P3» зосереджені на середній та нижній Уборті (до Лельчиць), одноопорні поширюються північніше Лельчиць і у верхів'ях Ужа (карта 6). Зразки «44P3» з двома ладовими опорами виявлені північніше Олевська, далі на північ побутують одноопорні наспіви (аналогічний зразок в одиничному екземплярі зафіксований у верхів'ях Ужа в селі Неділище (карта 7).

Тепер докладніше проаналізуємо звуковисотний устрій кожного ритмотипу. Всі зразки з будовою вірша 5+5+3 мають квінтовий ладозвукоряд з велико-терцієвою основою (більшість версій починається з субкварти²⁶). На вузьколокальному рівні мелотипи А і Б представлені кількома мелоінтонаційними версіями (меломоделями), кожна з яких характеризується влас-

ною СЛК (рис. 3). Меломоделі А будуються на чергуванні двох тетраходів, кожен з яких закріплений за своїм мелорядком: в основі першого рядка лежить тетраход $d^2-c^2-h^1-a^1$ з опорою на $\langle a^1 \rangle$ ²⁷, в основі другого рядка – тетраход $c^2-h^1-a^1-g^1$ з опорою на $\langle g^1 \rangle$ ²⁸. Співвідношення двох тетраходів найяскравіше втілюють зразки меломоделі А-1, оскільки в них крайні звуки кожного тетраходу виділені ладоінтонаційно (є опорними)²⁹. У локальних версіях мелотипу Б-1 перший рядок розспівується в межах квінти з опорним виділенням її крайніх звуків – d^2 і g^1 (мелодичний устрій тут складніший, зітканий з двох тетраходів: $e^2-d^2-c^2-h^1$ та $c^2-h^1-a^1-g^1$). Другий рядок, хоча і має квінтовий діапазон, все ж заснований на тетраходовій структурі $c^2-h^1-a^1-g^1$ (опорність квінтового тону в 4-тій силабогрупі проявилася лише в зразках з трьох північно-східних сіл – Махновичі, Острожанка, Глиниця, див. варіант в меломоделі Б-1). Найбільш контрастними виглядають версії А-1 і Б-1. Всі інші версії утворюють різноманітні перехідні форми між ними.

Картографування кожного з мелодичних різновидів дало наступну картину: наспіви групи А-1 поширені на території, що лежить між Олевськом та Лельчицями; А-2 і А-3 – на півдні Олевського району та в суміжних теренах (північ Ємільчинського р-ну, Рокитнівський, Лугинський р-ни); версії Б-1 і Б-2 – у північній (північніше від Лельчиць) та південно-східній (верхів'я Ужа) частинах досліджуваного терену.

На відміну від колядок з будовою «55,p4», які незалежно від ладозвукоряду мають стійкий мелодичний контур і незмінну мелотематичну форму, мелодії типу «55,p3» дуже мінливі й створюють надзвичайно строкату картину ($\alpha\beta\gamma;\delta\epsilon\zeta$, $\alpha_1\beta_1;\gamma_1\delta_1$, $\alpha\beta\gamma;\beta_1\delta_1$, $\alpha\beta\gamma;\delta\delta_1\epsilon$, $\alpha\beta\gamma;\delta\epsilon\gamma$). Втім, розглянуті наспіви мають спільну логіку мелодичного розгортання, яка базується на протиставленні рядків: у першому відбувається своєрідна мелоінтонаційна «зав'язка» – мелодія піднімається до мелодичної вершини (у версіях групи А окреслюється ладова опозиція 2-го шабля), а другий рядок підпорядкований ідеї кадансування – найчастіше це три низхідні мелодичні фрази із зупинкою на 1-му шаблі звукоряду.

Мелоінтонаційний контраст між рядками властивий і наспівам типу «44P3» (рис. 3). У першому рядку активно задіяна субзона $fis^1-e^1-d^1$, після чого мелодія піднімається до верхньої межі звукоряду і найчастіше зупиняється на опозиційній опорі (2-й, 3-й або 5-й шаблі), у другому ж рядку мелодія спадає вниз від мелодичної вершини двома кадансуючими хвилями. Загальна шкала сягає октави d^2-d^1 або септими c^2-d^1 – як результат об'єднання двох звукоряд-

²³ Виняток становить зразок із с. Осівка Ємільчинського р-ну, де відбувається переритмізація п'ятої силабогрупи → (нот. 14). Способи варіювання ритму 5-складників детально описані в роботі І. Клименко [Клименко, 2013, с. 50–51, таблиця 6 на с. 61].

²⁴ Про ці та інші модифікації вихідної ритмічної моделі типу «55P3» див. роботи І. Клименко [Клименко, 2013] та В. Ковалів [Коваль, 2013].

²⁵ У наведеному зразку в трьох строфах відбувається тиражування (повторювання з іншими словами) здвоєного чотиридольника у смислового рядку – «(44)²p3;P443».

²⁶ У зразку з с. Буйновичі Лельчицького р-ну субкварта заповнена і розташована наприкінці мелодії (нот. 15).

²⁷ Звук g^1 в першому мелорядку (а подекуди і в 4-тій силабогрупі) практично відсутній (з'являється лише на початку мелодії як мелоінтонаційний «трамплін» у її розгортанні).

²⁸ Про звуковисотний устрій 10-складових колядок як системи з двох тетраходів d^2-a^1 + c^2-g^1 писала, зокрема, Лариса Лукашенко [Лукашенко, 2008, с. 62].

²⁹ Подекуди ладоінтонаційної ваги набуває терцієвий комплекс c^2-a^1 (нот. 12). У традиціях окремих сіл 4-й шабель в межах першого рядка високий або має тенденцію до підвищення (сс. Суцани, Юрове, Обище Олевського р-ну та Борове Лельчицького р-ну).

них комплексів: $h^1-a^1-g^1-fis^1-e^1-d^1$ (перший рядок) + $(d^2)-c^2-h^1-a^1-g^1$ (другий рядок). Головна опора лежить посередині звукоряду, їй відповідає звук g^1 . Мелотематична будова наскрізна – $\alpha\beta\gamma;\delta\epsilon\zeta$.

Мелотип А форми $\langle 44P3 \rangle$ побутує в одному варіанті, він зосереджений у центральній частині Олевського району (карта 7). Мелотип Б – у двох варіантах, що відрізняються висотою серединного кадансу та характером заповненості нижньої частини звукоряду. Версії Б-1 локалізовані на олевсько-лельчицькому пограниччі (аналогічні мелодії побутують і в сусідньому Рокитнівському р-ні), версії Б-2 виявлені у двох віддалених зонах: два північно-східні села та одне на південному сході.

Наведений ладоінтонаційний аналіз вкотре доводить, що для субдіалектного поділу мелодареалів, який спирається на звуковисотні характеристики наспівів, недостатньо обмежуватися лише їх мелотематичною формою. Часто констатація ^1M , яку прийнято позначати грецькими літерами, видається формальним кроком, оскільки вона може зберігатися в наспівах з різним ладозвукорядним устроєм, а отже не буде показовою для мелодареальних пошуків. До того ж, в багатоеlementних композиціях визначення ^1M часто носить суб'єктивний характер, оскільки ту саму мелодію дослідники можуть трактувати по-різному. Натомість метод звуковисотного моделювання пісні дає можливість віднайти типовий мелодичний інваріант, який є маркером локальної співочої традиції.

Мелодареали

У заключному розділі узагальнимо наші спостереження щодо мелодіалектного поділу зимових традицій басейну Уборті. Для цього 4 вані ритмотипи буде розглянуто в контексті інших зимових наспівів (включно з найпоширенішими колядками християнського змісту, які також виявили певні ареальні закономірності [Скаженик, 2012, Додаток Д, карта Д.2.1.12]).

Картографування всіх ритмічних типів (із врахуванням їх ритмокомпозиційних і мелічних різновидів) ділить досліджувану територію на три основні зони – це традиції верхньої, середньої та нижньої Уборті, які, у свою чергу, мають сублокальний поділ (карта 8 на с. А11).

1. Найбагатшою за кількістю ритмотипів виявляється **традиція середньої Уборті** (територія Олевського та південної частини Лельчицького р-нів). Ця зона збігається з ареалом двоопорних колядок $\langle 55P3 \rangle$. У її межах виділяємо дві локальні традиції, умовна розмежувальна лінія між ними проходить селами Глинне – Суцани – Обище – Топільня.

Південноолевська традиція (до неї зараховуємо й найпівнічніші села Ємільчинського р-ну). Її характеризує стабільна пара мелотипів з будовою $\langle 55.p4 \rangle$ («мінорні» в широкому діапазоні) та $\langle 55P3 \rangle$ (меломоделі А-2, А-3).

Традиція олевсько-лельчицького пограниччя (включно з олевськими селами Суцани та Обище). У цій зоні побутують інші меломоделі згаданих форм (квінтови «мажорні» $\langle 55.p4 \rangle$ і версії А-1 типу $\langle 55P3 \rangle$), до яких приєднуються різноманітні 4-дольні (нот. 23–

25) і 3-дольні типи (останні бувають одноелементними та строфічними, нот. 27), а також рідкісні безрефренні однорядкові й дворядкові 10-складники (нот. 22).

У межах цього локусу виділяється зона з яскраво вираженою ладовою опозицією 1-го і 2-го шаблів (у карті 8 вона виділена сірою заливкою). Тут побутують колядки $\langle 55.p4 \rangle$ з фіналісом на 2-му шаблі, двоопорні версії $\langle 44P3 \rangle$, різновид А-1 форми $\langle 55P3 \rangle$ (у якому мелодія в чотирьох перших силабогрупах зупиняється на 2-му шаблі).

Колядковий репертуар більшості сіл олевсько-лельчицького пограниччя може нараховувати 3–4, а подекуди й 5–6 різних ритмічних форм (не враховуючи церковних колядок³⁰). Разом із щедрівками загальна кількість ранньотрадиційних зимових наспівів тут сягає 7–9. В умовах полімелодичного оформлення зимових обрядів у традиції одного села спостерігається спеціалізація різних наспівів залежно від віку і статі адресата³¹ або виконавця. Респонденти розрізняють навіть дуже близькі за будовою ритмічні форми³². Типовий варіант диференціації зимових наспівів наведений у таблицях 2 і 3.

Отже, експедиційні записи із середньої Уборті (Олевський та найпівденніші села Лельчицького р-ну) свідчать про потужну пісенну традицію різдвяно-новорічного періоду. Деякі місцеві типи відсутні в інших локусах Уборті, але вони побутують на суміжних територіях, наприклад, у сусідньому Рокитнівському та інших районах Рівненської обл. (це стосується зразків $\langle 44;P44 \rangle$ з рефреном «[Гей] Рожество. Гей, Рожество» (нот. 26), мелодій типу $\langle 44;P44 \rangle$, пісень з обрамленням $\langle p4;44;p4 \rangle$). Таку розмаїту та навіть дещо строкату мелотипологічну картину середньої Уборті можна пояснити дифузними процесами на її території (контакти із суміжними традиціями мають в основному горизонтальний характер).

2. Зимова **традиція верхньої Уборті** (Ємільчинський р-н) виглядає скромнішою за кількістю ритмотипів. На відміну від розвинутих полімелодичних традицій Олевщини, ранньотрадиційний колядковий репертуар більшості ємільчинських сіл номелодичний – тут панує форма $\langle 55.p4 \rangle$ у широкоамбітусних «мажорних» версіях³³. Серед щедрівок найбільшого поширення набула одноелементна форма на основі 4-дольника.

³⁰ Місцевий зимовий репертуар християнського змісту в цілому не відрізняється від інших локусів Уборті. В Олевському р-ні найбільшого поширення набула колядка «Ой там на Ордані тиха вода стояла», на півдні Лельчицького – «Ой Божеє народження».

³¹ «Колядували хазяїну, хазяїці, Роздву, хлопцу, дівці – всім наче [інакше – М. С.]» (с. Суцани Олевського р-ну).

³² Наприклад, у с. Юрове Олевського р-ну колядку з будовою $\langle 55.p4 \rangle$ співали «хлопчику», а форму без рефрену $\langle 55 \rangle$ – «молоденької девочце». Зауважимо, що ці наспіви мають різні мелодії, хоч і співіснують у репертуарі тих самих виконавців (порівн. нот. 1 і 22). Обидві колядки були проспівані вповнено з повними поетичними текстами.

³³ Серед колядок християнського змісту на верхній Уборті поширення набули наспіви пізнішої стилістики на основі 10-складника з ^8V аб:рб (найпоширеніший сюжет – церква з трьома гробами, у кожному з яких лежить святий).

Від верхньоубортських сіл відрізняються своїм репертуаром села, локалізовані у верхів'ях Ужа³⁴: тут «відновлюється» тип «55P3» (одноопорні версії), пару йому складає дворядкова форма «55,p4»².

3. Зимові **традиція нижньої Уборти** (більшість сіл Лельчицького району та прилеглі села Мозирського й Петриківського районів) представлена міноними версіями «55,p4» (меломодель А-2), одноопорними варіантами типів «55P3» та «44P3», різноманітними наспівами до обряду «водіння Кози»³⁵. У межах окресленої зони виділяємо дві сублокальні традиції.

Перша розташована **на лівому березі** – у центрі й на півночі Лельчицького району. У цій місцевості, порівняно з південно-лельчицькими селами, зменшується кількість ритмотипів. Зокрема, колядування обслуговується двома наспівами – «55,p4» та переважно безрефренними версіями «553»².

Інша традиція займає **низів'я річки і тягнеться на правий берег у бік Мозиря**. В цьому локусі панує тип «55;P45», інші ж типи («55,p4», «55P3» та «44P3») виникають спорадично. Зимові обряди й пісні тут є своєрідною жанровою домінантою – вони збереглися найкраще, порівняно з іншими календарними циклами.

Традиції верхньої, середньої та частково нижньої Уборти (до Лельчиць), за всіх відмінностей, виявляють і певну спорідненість, оскільки мають спільний домінантний ритмотип (однорядкову форму «55,p4») та єдиний обрядовий контекст із чіткою диференціацією ритуальних обходів дворів (колядування на Різдво, шедрування дітей напередодні «старого» Нового Року) та приурочених до них наспівів (місцеві колядки й шедрівки обслуговуються принципово різними ритмотипами). Ця традиція різко контрастує з обрядово-музичною системою, що сформувалася у низів'ях Уборти і на північний схід від Лельчиць, де шедрування взагалі відсутнє, а колядування відбувається перед Новим роком (на «Щодрец»). 3-поміж колядок тут панівну позицію займає форма «55;P45» (у деяких селах це єдиний зимовий наспів, який вдалося записати). Отже, на Уборті побутують дві опозиційні традиції колядування, що відрізняються за календарною датою та домінантною ритмічною формою (це одна з композиційних версій макротипу «55,p4») ³⁶.

* * *

На завершення порівняємо географічні висновки щодо поширення в басейні Уборти зимових обрядів і пісень з результатами картографування інших календарних комплексів³⁷.

Весняно-літня обрядовість дає дещо іншу ареальну картину, розділяючи басейн Уборти на дві контрастні, різко опозиційні зони – «північну» й «південну», основна розділова межа між якими проходить північними селами Олевського р-ну та виражена пасмом різножанрових ізомел (карта 9 на с. А11)³⁸. Цей мелогогеографічний кордон має давнє історичне коріння – проходить у зоні колишнього розмежування літописних племенних союзів древлян і дреговичів [Лисенко, 1991]³⁹. Він виявився настільки важливим і стійким, що знайшов відгук і в зимовій географії. Найяскравіше про нього заявляє обряд «водіння Кози», межа якого проходить південними селами Лельчицького р-ну. Окрім «Кози» про цей кордон сигналізує ціла низка інших ознак (наведемо їх, «просуваючись» в напрямку з півдня на північ):

- найпомітніша ознака – звуковисотне переінтонування ритмотипів поширених в обох локусах (у колядках «55,p4» широкоамбітусні мелодії з першою опорою на 5-му щаблі змінюються квінтовими з опорою на 4-му щаблі, в типі «44P3» двоопорні версії змінюються одноопорними);

- ритмічна зміна всередині тієї самої форми (у колядках «55,p4» з'являється рефрен з ритмом епітрита, який спорадично зустрічається на всій нижній Уборті);

- поява нових сюжетів (про «пчоляну матку», про голуба і рибку).

Деякі ознаки властиві тільки порубіжній зоні (олевсько-лельчицьке пограниччя). На перший погляд вони менш помітні, але також дуже показові:

- варіювання композиційного устрою типових ритмоформ (поява безрефренних одно- і дворядкових форм на основі вірша 5+5⁴⁰);

- нові виконавські прийоми, наприклад, поява трискладових рефренів з апокопою в колядках «55,p4» північніше Олевська;

- виникнення в мелодіях «55,p4» нетипового для Середнього Полісся кадансування на 2-му щаблі;

- при наближенні до кордону – збільшення кількості різних зимових мелоформ у місцевому репертуарі, що свідчить про дифузні процеси в традиції.

Ці та інші метаморфози зимових наспівів виразно вказують на зміну музичного мислення в олевсько-лельчицькому пограниччі (у зоні колишнього древлянсько-дреговицького розмежування). Висока концентрація меломорфологічних змін у такій вузькій географічній смузі і головне – певна відповідність зимової мелогогеографії ізоляціям весняно-літніх обрядів і пісень укотре підтверджують збереження обрисів давнього етнокультурного поділу до початку ХХІ століття. Установлені збіги доводять продуктивність застосування мелогогеографічного методу для вивчення архаїчних зон слов'янського світу.

³⁴ Ці села розташовані в південно-східній частині Ємільчинського р-ну. За музично-стилістичними ознаками місцеві пісенні традиції виявляють багато спільного з південною Коростенщиною.

³⁵ Із церковних колядок найпоширенішою є «*Ой Божеє народження*».

³⁶ Незначне накладання ареалів форми «55,p4» та традиції колядувати перед Новим роком демонструє карта 1. Про координацію між обрядовим і музичним компонентами див. у музично-етнографічній розвідці [Скаженик, 2014].

³⁷ Детальний опис мелоареалогічної структури терену за даними календарних обрядів і наспівів міститься в публікаціях [Скаженик, 2010; Скаженик, Коробов 2012].

³⁸ У межах кожного жанрового циклу (весняного, купальського та жнивного) ці два локуси відрізняються власним набором обрядових практик, пісенних жанрів, ключових ритмотипів і ладозвукорядів; кожен з локусів складається з кількох субдіалектних зон [там само].

³⁹ Дані суміжних дисциплін підсумовано в статті [Скаженик, Коробов, 2012].

⁴⁰ Модифікації композиційного устрою характерні також для інших місцевих ритмотипів (3-дольних шедрівок-іоніків, 4-дольної форми з обрамленням).

Список бібліографічних посилань

- Гошовський, 1971 – *Гошовський В.* Типы украинских колядок и ареалы их распространения // У истоков народной музыки славян: Очерки по музыкальному славяноведению. Москва : Советский Композитор, 1971. С. 85–97.
- Зимовья песни, 1975 – *Зимовья песни.* Калядки і щадруоки / вст. Ст. З. Мажейка. Мінск : Навука і тэхніка, 1975. 736 с. : нот, карт.
- Сфремов, 1985 – *Сфремов С.* Дослідження народнопісенного виконавства через моделювання інваріанта пісні // Українське музикознавство. Київ, 1985. Вип. 20. С. 79–88.
- Клименко, 2013 – *Клименко І.* Алгоритм монографічного вивчення ключових слов'янських обрядово-пісенних форм («макротипів») (На прикладі колядок з віршем 5+5+3) // Проблеми етномузикології : зб. наук. статей з атласом. Вип. 8 / [ред.-упоряд. І. В. Клименко]. Київ, 2013. С. 45–63; атлас. С. К16–К3. (серія «Слов'янська мелогеографія» : Кн. 4).
- Клименко, 2016 – *Клименко І.* Українська зимова макроареалогія в контексті слов'яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву (СБРМ). Частина 1 // Проблеми етномузикології : зб. наук. статей з атласом. Вип. 11 / [ред.-упоряд. І. В. Клименко]. Київ, 2016. С. 15–20; атлас. С. А4–А12. (серія «Слов'янська мелогеографія» : Кн. 5).
- Коваль, 2013 – *Коваль В.* Трансформаційно-модифікаційні процеси в 13-складових колядках: за матеріалами з околиць на північний захід від Горган // Проблеми етномузикології : зб. наук. статей з атласом. Вип. 8 / [ред.-упоряд. І. В. Клименко]. Київ, 2013. С. 64–75; атлас. С. К4а, б. (серія «Слов'янська мелогеографія» : Кн. 4).
- Лукашенко, 2008 – *Лукашенко Л.* Зимові обрядові наспіви Північного Підляшшя // Етномузіка. Число 4 : збірка статей та матеріалів на честь 100-ї річниці збірника «Галицько-руських народних мелодій» Осипа Роздольського та Станіслава Людкевича / [упоряд. І. Довгалюк]. Львів, 2008. С. 57–72 (Наукові збірки Львівської національної академії ім. М. Лисенка, вип. 21).
- Лысенко, 1991 – *Лысенко П.* Дреговичи / [под ред. В. В. Седова]. Мінск : Навука і тэхніка, 1991. 244 с.
- Можейко, 1983 – *Можейко З.* Песни Белорусского Полесья / З. Я. Мажейка. Москва : Сов. композитор, 1983. Вип. 1. 183 с.
- Народна музика..., 2002 – *Народна музика північної Рокитнівщини* (за матеріалами експедиції 2001 року) / [упор. Ю. Рибак та Л. Гапон]. Львів : Сполом, 2002. 108 с.
- Пашина, 1999 – *Пашина О.* Картографирование и ареальные исследования в этномузикологии // Картографирование и ареальные исследования в фольклористике : сб. трудов РАМ им. Гнесиных / [сост. О. А. Пашина]. Москва, 1999. Вип. 154. С. 6–22.
- Скаженик, 2010 – *Скаженик М.* Мелогеографічний ландшафт басейну Уборті (за матеріалами річного обрядово-пісенного циклу) // Проблеми етномузикології : зб. наук. статей : Вип. 5 / [ред.-упоряд. І. В. Клименко]. Київ, 2010. Ч 1 : Студії. С. 43–55; Ч 2 : Атлас. С. К9–К13. (серія «Слов'янська мелогеографія» : Кн. 1).
- Скаженик, 2012 – *Скаженик М.* Етномузічний ландшафт басейну Уборті (за обрядами та піснями календарного циклу) : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03; наук. кер. І. В. Клименко. Київ, 2012. 180 с. + Додаток: 230 с. : 232 нотатії; 32 карти; ін.
- Скаженик, Коробов, 2012 – *Скаженик М., Коробов О.* Етномузічне вивчення календарних традицій Середнього Полісся в контексті суміжних наук (за матеріалами, локалізованими в басейні Уборті) // Проблеми етномузикології : зб. наук. статей : Вип. 7 : / [ред.-упоряд. І. В. Клименко]. Київ, 2012. Ч 1 : студії. С. 48–62; Ч 2 : атлас. С. К5–К8. (серія «Слов'янська мелогеографія» : Кн. 3).
- Скаженик, 2014 – *Скаженик М.* Зимові пісенні традиції басейну Уборті: до питання взаємозв'язків обрядів та мелотипів // Проблеми етномузикології : зб. наук. статей : Вип. 9 / [ред.-упоряд. О. І. Мурзина]. Київ, 2014. С. 64–75.
- Эвальд, 1979 – *Эвальд З.* Песни Белорусского Полесья / З. В. Эвальд; под ред. Е. В. Гиппиуса. Москва : Советский композитор, 1979. 143 с.
- Українська РСР..., 1987 – *Українська РСР.* Адміністративно-територіальний устрій: на 1 січня 1987 р. Київ, 1987.

Маргарита Скаженик (Київ)

**МЕЛОАРЕАЛЫ РАННЕТРАДИЦИОННЫХ ЗИМНИХ НАПЕВОВ
БАСЕЙНА УБОРТИ (СРЕДНЕЕ ПОЛЕСЬЕ)**

Статья посвящена зимним песенным традициям Среднего Полесья, локализованным в бассейне реки Уборть (украинско-белорусское пограничье). В центре внимания – наиболее распространённые в этой местности ритмокомпозиционные типы (<V55,p4>, <V55;P45>, <V55p3;P553>, <V44p3;P443>) и их мелические версии.

Исследование выполнено в мелоареалогическом аспекте. Диагностирование сублокальных музыкальных традиций опирается на метод звуковысотного моделирования. Детальное картографирование мелических и ритмических разновидностей помогает выявить мелодиялектную структуру исследуемой территории. Для ареалогических выводов показательна также география других типов зимних напевов. Обозначена корреляция между этномузыкальным и обрядово-этнографическим делением территории. В конце статьи проводятся параллели с мелогеографическими выводами, полученными ранее на материалах весенне-летнего цикла.

Статья иллюстрирована нотными примерами, таблицами меломоделей и географическими картами.

Ключевые слова: Среднее Полесье, зимние обряды, колядки, щедровки, ритмическая форма, звуковысотное моделирование, мелотип, мелогеография, ареал.

Margaryta Skahzenyk (Kyiv)

**AREAS OF OF EARLY TRADITIONAL WINTER-TIME TUNES
IN THE UBORT' RIVER BASIN (MIDDLE POLISSYA)**

The article presents the winter-time song traditions from the Middle Polissya, which are localized in the Ubort' river basin (Ukrainian-Belarusian borderland). The most common rhythmic compositional types in this area (<V55,r4>, <V55;R45>, <V55r3;R553>, <V44r3;R443>) and their melic versions are considered there.

The research was provided in meloarealogy aspect. The investigation of sublocal musical traditions is based on the method of pitch-sound modeling. Detailed mapping of melodies and rhythmic varieties of rhythmotypes will help to reveal the melodialectic structure of the investigated territory. For areal conclusions, the spread of other winter-time tunes is also indicative. Separately, the correlation between ethno-musical and ritual-ethnographic division of the territory is specified. At the end of the article, parallels are drawn with the melogeographic conclusions obtained earlier on the materials of the spring-summer cycle.

The article is illustrated with musical examples, tables of music models and geographic maps.

Key words: Polissya, Ubort' river basin, calendar ritual songs, rituals of the Christmas-New Year, caroling, rite «To drive a goat» melogeography, rhythmical model of song, rhythmic forms, areals, the complex research.

♩55,р4>

Нотні приклади*

Меломодель

1 $\text{♩}=180$ *Одна* *Олевськ: Юрове*

А в бо - ру бо - ру пчо - лонь - кі гу - дуть. Ся - тий ве - чор.

А-1

2 $\text{♩}=195$ *Одна* *Олевськ: Обище*

Ой ле - сом - ле - сом лю - де го - мо - нять. Ся - тий ўеч - [ір].

var. $\text{♩}=166$ *Дві* *Олевськ: Копище*

3 $\text{♩}=166$ *Дві*

Ой в ле - сі, ле - сі ши - ро - ке по - ле. Ся - тий ве - чор.

4 $\text{♩}=166$ *Гурт* *Лельчиці: Дуброва*

2. Там я - вор сто - яў, тон - кій - ві - со - кій. Ся - тий ве - чор.

А-2

5 $\text{♩}=134$ *Гурт* *Мозир: Балажєвичі*

2. Ой хо - дить хо - дить, зо - ра - чок во - дить. Ся - тий ве - чор, све - те Ва - сіль - с.

А

6 $\text{♩}=185$ *Одна* *Вовох* *Петрикія: Снедін*

1. Ой ра - но - ра - но ку - ри по - пе - лі. Ся - тий ве - чор(и), Све - тий Ва - сіль - чок.

2. На ва - ро - ном ко - не на зо - ло - том ес - дас.

7 $\text{♩}=138$ *Гурт* *Лельчиці: Данилевичі*

3. Ні - воч - ку о - ре, сам бо - ро - ну - с. Свя - тий ве - чор.

А-3

8 $\text{♩}=148$ *Гурт* *Ємільчине: Андрієвичі*

Кра - сна - я па - нна пше - ни - цю жа - ла. Свя - тий ве - чор.

var. $\text{♩}=148$

Да бе - руть ї - ї з по - ля з ни - вонь - ки. Свя - тий ве - чор.

Б-1

9 $\text{♩}(55,р4)^2$ $\text{♩}=126 \Rightarrow 176$ *Три* *Ємільчине: Неділице*

От по - го дядь - ка дай до дру - го - го. Свя - тий ве - чор!

Ми по - го дядь - ка не ми - на - с - мо. Свя - тий ве - чор!

10 $\text{♩}=160$ *Одна* *Ємільчине: Рудня-Іванівська*

Ой за го - ра - ми, за ка - ме - на - ми. Свя - тий ве - чор.

Б-2

11 $\text{♩}=188$ *Одна* *Олевськ: Хмелівка*

Пан го - спо - да - ре, по - глянь на не - бо. Свя - тий ве - чор. Свя - тий Ва - си - ля.

Б

* Див. примітки після нот.

12. $\langle 55p3; P553 \rangle$ Меломодель А-1
Олевськ: Юрове
Пан гос-по-да-ру, на твoй-му дво-рі. Дай є-му, ой, дай, є-му, Бо-же, шас-тя здо-ро-в'я в йо-го до-му.

13. $\langle 168 \text{ Одна} \rangle$ Діа Олевськ: Копище
Ой, у го-ро-ді дай поз-клет-ко-ю. Ка-лі-но, Ка-лі-но мо-я, чер-во-на я-го-до.

14. $\langle 165 \text{ Одна} \rangle$ Гурт А-3
Ємільчине: Осівка
Деся у ко-мо-рі ли-чить чи-рво-ші. Дай йо-му, дай йо-му, Бо-же, ша-ст-зю-ро-в'є в йо-го до-му.

15. $\langle 168 \text{ Три} \rangle$ Лельчиці: Буйновичі (7) Б-1
2.Бо прий-де кто-бі з не-ба три го-сті. Зе-льо-не, Зе-льо-не ві-но в не-дль-ку ра-но са-джо-не.

16. $\langle 192 \text{ Одна} \rangle$ Вдох Ємільчине: Недільце
Ой, не-дя-леч-ко час-то-ко-леч-ко. Зе-ле-но, зе-ле-не ві-но в не-ді-лю ра-но са-же-но.
var. Одна Вдох
По са-ду хо-ди-ла, ро-жу са-ди-ла. Зе-ле-но...
Ко-ли б я та-ка-я, як ро-жа ця-я. Зе-ле-но...

17. $\langle 162 \text{ Одна} \rangle$ Втрюх Лельчиці: Нове Полісся Б-2
Ой у свєт-лі-ши на лє-лов-ні-ши там трав-ка. Хо-літь Ма-ру-сыка по по-вой ха-ті, ск пав-ка.

18. $\langle 44p3; P443 \rangle$ А
Олевськ: Юрове
Че-рез лі-со-чок бі-та-я стеж-ка. Ра-дуй-са. Ра-дуй-са, зем-ле, син Бо-жий на-ро-дів(и)-са.
var.

19. $\langle 106 \text{ Одна} \rangle$ Вдох Олевськ: Обище
Там хо-ди-ло ўо-ро-не-є ста-до. Ра-дуй-са! Ра-дуй-са, зем-ле, Син Бо-жий на-ро-діў-са.

20. $\langle 132^* \text{ Одна} \rangle$ Б-1
Лельчиці: Дуброва
4,8,11.А хто то-го ко-ні-каспой-ма-є?
Ой, хто є-го о-се-дла-є? Ра-дуй-са... Ра-дуй-са, зє-мля, Син Сьвєтлий Бо-жий на-ро-діў-са.
var.
12.О-на ж мє-нєго-до-ва-ла, о-на ж мє-нє ко-ли-ха-ла... Ра-дуй-са.
*Виконус поспіхом

21. $\langle 90 \text{ Одна} \rangle$ Три Лельчиці: Буйновичі Б-2
1.Под Кі-йо-вом да пуд га-ра-доч-ком. Ра-дуй-со. Ра-дуй-са, Зє-м-лє, як Син Бо-жий на-ро-діў-са.

22 $\text{♩}=184$ Три *Олевськ: Юрове*
 Ой в лу - зі, лу - зі да й при ло - ро - зі.

23 $\text{♩}=138$ Одна $\text{♩}44\text{p}3$ *Олевськ: Копище*
 Там на ре - чан - ці га й на Ду - на - сч - ку. Шод - рий ве - чор.

24 $\text{♩}=126$ Одна $\text{p}4;44;4$ *Олевськ: Хочине*
 1. Ой у не - дась - ку да по - ра - нень - ку. Сьять, сьять, ве - чор.
 2-19. Сьять, сьять ве - чор. Ойтам хо - ді - ло во - ро - не с ста - до. Сьять, сьять ве - чор.

25 $\text{♩}=84$ Одна $\text{♩}44;P44$ *Лельчиці: Борове*
 Бе - ро - за, бе - ро - за тон - ка ві - со - ка. Ра - дуй - ся, зем - ле, Бог те - бе лю - бить.

26 $\text{♩}=140$ $\text{♩}44;P44$ *Олевськ: Лопатиці*
 Ой по - за дво - ром ста - до ко - ней хо - дить. Ро - же - ство, Гей! Ро - же - ство.

27 $\text{♩}=126$ Одна $\text{♩}44;P(44)^2$ *х. Ковель (Житомир: Олевськ: Копище)*
 Там на мо - рі на сі - ні - ця. Шод - рий ве - чор,
 доб - рий ве - чор,
 доб - рим лю - дям
 на весь ве - чор.

Примітки до нотних прикладів

Нотації граматичні. №№ 2 і 19 – транскрибував Є. Єфремов, №26 – С. Протасова, інші – М. Скаженник.

Юрове (Житомир: Олевськ) (нот. 1, 12, 18, 22)

Викон.: Белан Марія Василівна 1937 р. н. (нот. 1), Клімовец Василіна Наумова 1929 р. н., Грїб Ганна Адамова 1926 р. н. (сусідський гурт)
 Запис.: М. Скаженник, О. Коробов, 2002 р.

Обище (Житомир: Олевськ) (нот. 2, 19)

Викон.: Стафійчук Анастасія Василівна, 1930 р. н., Стафійчук Христя Василівна, 1932 р. н.
 Запис.: Є. Єфремов, М. Скаженник, 1997 р. (експедиція ДНЦЗКСТК)

Копище (Житомир: Олевськ) (нот. 3, 13)

Викон.: Шапорда Ксеня Євтухова 1932 р. н., Ковальчук Олена Євтухова 1929 р. н. (рідні сестри).
 Запис.: М. Скаженник, О. Коробов, О. Чебанюк, 2002 р.

Дуброва (Гомель: Лельчиці) (нот. 4, 20)

Виконували: Астаповіч Настя Владімірова 1931 р. н. (нот. 19), Кірчій Марія Лексейовна 1939 р.н., Каленко Любов Владімірівна 1940 р.н., Астаповіч Ганна Семьоновна 1934 р.н., Остаповіч Ольга Прокопова 1939 р.н. (сусідський гурт)
 Запис.: М. Скаженник, О. Коробов, 2007 р.

Балажєвичі (Гомель: Мозир) (нот. 5)

Викон.: Ястремська Вольга Артёмовна 1930 р. н., Шестовець Надежда Дмитріївна 1943 р. н., Мелещенко Мальвіна Ігнатівна 1935 р. н., Пікуза Марія Федорівна (сусідський гурт).
 Запис.: М. Скаженник, О. Коробов, 2007 р.

Снедін (Гомель: Петриків) (нот. 6)

Викон.: Новак Александра Явхімовна 1919 р. н., Чернявская Валентіна Павловна 1939 р. н.
Запис.: М. Скаженик, О. Коробов, 2007 р.

Данилевичі (Гомель: Лельчиці) (нот. 7)

Викон.: Карась Єлена Міроновна 1945 р. н., Полиянова Параска Анельпєйова 1919 р. н., Плех Єкатерина Ніколаевна 1939 р. н., Плех Єва Кірілова 1939 р. н.
Запис.: М. Скаженик, О. Коробов, 2004 р.

Андрієвичі (Житомир: Ємільчине) (нот. 8)

Виконували!: Шевчук Ольга Оксенівна 1926 р.н., Гаврилюк Надія Петрівна 1936 р.н., Гаврилюк Ніна Петрівна 1931 р.н., Вознюк Надія Тимофійовна 1939 р.н., Паламарчук Ніна Сапроновна 1934 р.н., Заїка Євгенія Василівна 1933 р.н. (сусідський гурт).
Записали: М. Скаженик з однокурсниками (Н. Полякова, М. Андреев), 1997 р.

Недліще (Житомир: Ємільчине) (нот. 9, 16)

Викон.: Нестерук Ольга Максимовна 1928 р.н., Хоменко Павлина Григорівна 1931 р.н., Супруненко Надія Самківна 1931 р.н. (сусідський гурт)
Запис.: М. Скаженик, Н. Полякова, М. Андреев 1997 р.

Рудня Іванівська (Житомир: Ємільчине) (нот. 10)

Викон.: Дідус Настасія Івановна 1933 р. н.
Запис.: М. Скаженик, О. Бут, 1998 р.

Хмелівка (Житомир: Олевськ) (нот. 11)

Викон.: Іванова Марія Іванівна 1932 р. н.
Запис. І. Клименко, 1995 р.

Осівка (Житомир: Ємільчине) (нот. 14)

Викон.: Сергєйчук Надія Прокопівна 1938 р. н., Єрмолін Марія Корнієвна 1931 р. н., Рузіч Ольга Івановна 1947 р. н., Демеденко Катерина Степанівна 1947 р. н. (сусідський гурт)
Запис.: М. Скаженик, О. Коробов, 2011 р. (експедиція ДНЦЗКСТК)

Буйновичі (Гомель: Лельчиці) (нот. 15, 20)

Виконували: Маляр Тетяна Якимовна 1932 р. н., Горбаль Тетяна Григорівна 1933 р. н., Шліпень Анастасія Григорівна 1932 р. н. (сусідський гурт)
Запис.: М. Скаженик, О. Коробов, 2007 р.

Нове Полісся (Гомель: Лельчиці) (нот. 17)

Викон.: Лісіцкая Надежда Лавретьевна 1939 р. н., Білоцкая Александра Александровна 1938 р. н., Боровая Валентіна Антоновна 1948 р. н. (місцевий етнографічний колектив)
Запис.: М. Скаженик, О. Коробов, 2007 р.

Копище, хутір Ковель (Житомир: Олевськ) (нот. 23, 27)

Викон.: Дубровець Єва Яківна, 1923 р. н.
Запис.: М. Скаженик, О. Коробов, О. Чебанюк, 2002 р.

Хочине (Житомир: Олевськ) (нот. 24)

Викон.: Стальчук Єва Григорівна 1931 р. н., Тислінська Надія Олександрівна 1953 р. н.
Запис.: М. Скаженик, О. Коробов, 2002 р.

Борове (Гомель: Лельчиці) (нот. 25)

Викон.: Борисовец Уляна Степановна 1924 р. н., Ларіонова Лена Степановна 1925 р. н., Ларіонова Текля Григорівна 1928 р. н., Стальнікевич Єкатерина Івановна 1936 р. н., Демідовец Катерина Афанасьєвна 1934 р. н.
Запис.: М. Скаженик, О. Коробов, О. Чебанюк, 2002 р.

Лопатичі (Житомир: Олевськ) (нот. 26)

Викон.: Осипчук Варвара Яківна 1918 р. н., Вербельчук Христя Сергіївна 1914 р. н.
Запис.: Є. Єфремов, Н. Сербіна, 1997 р. (експедиція ДНЦЗКСТК)

¹ Імена респондентів подані у їх власній вимові.

Таблиця 1. Словесні формули рефренів $\langle \text{♩}55\text{p}3;\text{P}553_4 \rangle$

Лексичні форми рефрену	Адресат колядки	Місцевість
а)* ... У тебе. Бог тебе кліче на порадочок до себе	господарю	Середня Уборть
б) ... Радуйся. Радуйся, земле, що й ти, син Божий, родився.	господарю	-//-
в) ... Пуд гором. Пуд гором-бором, пуд зелененьким явором.	хлопцю	-//-
г) ... Дай йому. (Ой) дай йому, Боже, щастя-здоров'є його дому.	хлопцю, господарю	Середня та нижня Уборть
д)* ... Калино. Калино моя, рожа чирвона, ягода.	дівчині	Середня Уборть
е) ... Чирвона. Чирвона рожа, рано в неділю сажона.	дівчині	Середня Уборть
є) ... Зелене. Зелене віно в неділю рано сіяно. <i>var.</i> ... сажоне.	дівчині	Верхня та нижня Уборть
ж) ... Ой рано. Ой рано-рано, вельми раненько на зоре.	дівчині	Нижня Уборть (Мзр: Махновичі)
з) ... Ой йові. [від «в Київові»] Ой йові-йові, на оболоні ігралі, Ігралі ігри, по червоному давалі.	дівчині	Середня Уборть (Олв: Замисловичі)
і) ... Радуйса. Ой радуютса усе святисє. Рожество.	дівчині	Середня Уборть (Олв: Хмелівка)
* Рефрени а) і д) – найпоширеніші.		

Таблиця 2. Диференціація колядок залежно від адресата (олевсько-лельчицьке пограниччя)

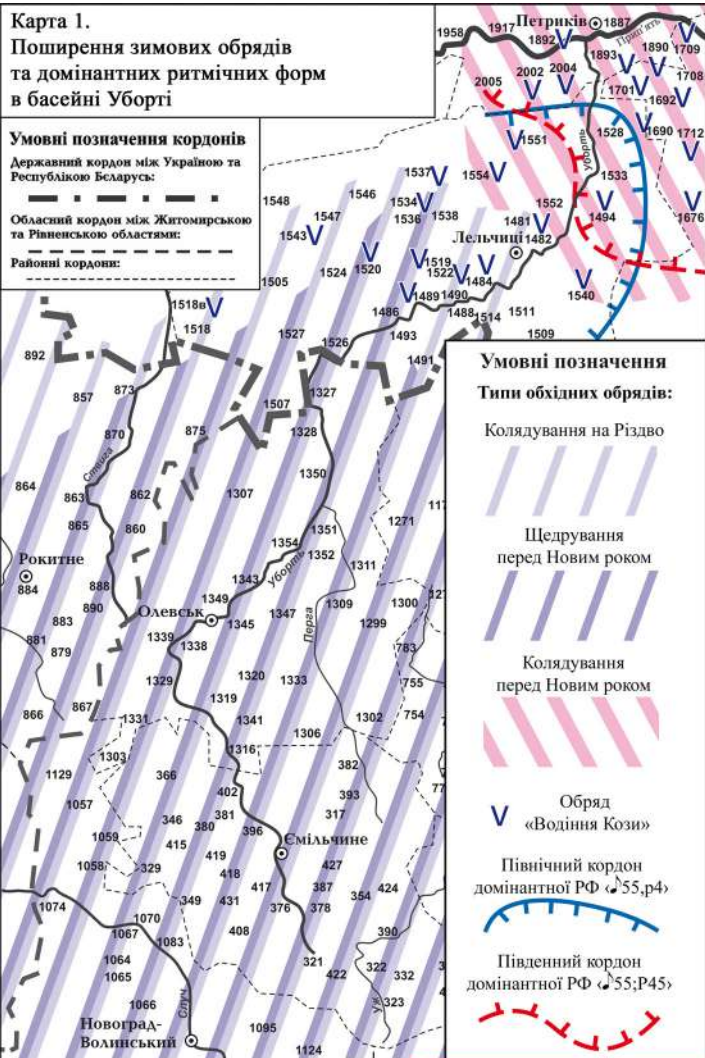
Ритмотип	Адресат
$\langle \text{♩}55 \rangle$	«бабці старенькій», хлопчику, дівчинці
$\langle \text{♩}55,\text{p}4 \rangle$	маленьким дівчинці, хлопчику («детська»)
$\langle \text{♩}44;\text{P}44 \rangle$	дівчинці
$\langle \text{♩}55\text{p}3;\text{P}553 \rangle$	дорослій дівчині, хазяїну
$\langle \text{♩}44\text{p}3;\text{P}443 \rangle$, $\langle \text{♩}44;\text{p}4;\text{P}44 \rangle$	дорослому хлопцю, хлопцю, що служить в армії

Таблиця 3. Диференціація шедрівок залежно від адресата та виконавців

Ритмотип	Адресат	Виконавці
$\langle \text{♩}44;\text{P}(44)^2 \rangle$	дівчина	дівчата («девоча»)
$\langle \text{♩}44\text{p}3_4 \rangle$ ($\langle \text{♩}44;\text{P}3_4\text{P}4 \rangle$)	–	хлопці («хлопоча»)

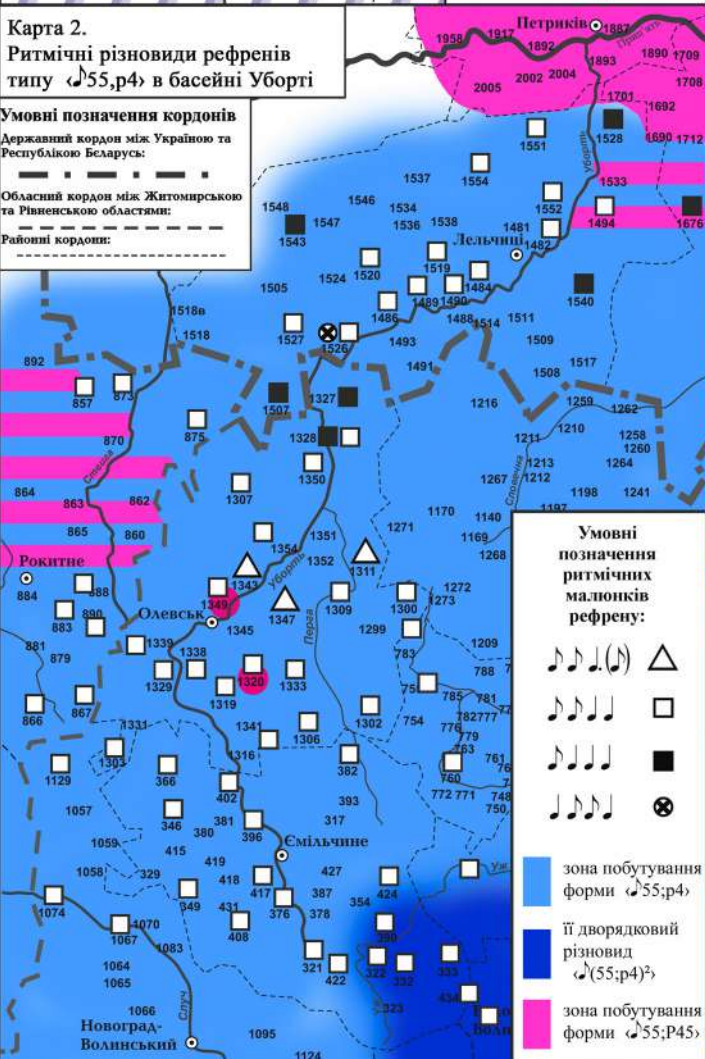
Таблиця 4. Список обстежених сіл басейну Уборті та суміжних територій.

код села*	село	код села	село	код села	село	код села	село
Гомельська область		1892	Макарічі	333	Йосипівка	620	Садибне
Лельчицький район		1893	Мойсеєвичі	366	Кочичине	612	Сушкі
1486	Борове	2004	Мордвин	370	Кривотин	540	Ушиця
1481	Буда Лельчицька	1958	Лясковичі	376	Куліші	Новоград-Волинський район	
1494	Буйновичі	2002	Снядин	380	Мала Глумча	1057	Брониця
1507	Глушковичі	Житомирська область		419	Медведево	1058	Дубники
1520	Данилевичі	Олевський район		382	Миколаївка	1056	Кленова
1519	Дуброва	1302	Білокоровичі	387	Мокляки	1064	Красилівка
1511	Жмурне	1320	Болярка	378	Нараївка	1067	Курчиця
1522	Заболоття	1338	Варварівка	390	Неділище	1074	Лучиця
1551	Замоштя	1303	Жовтневе	393	Осівка	1083	Мала Цвіля
1488	Картиничі	1306	Жубровичі	351	Осова	1065	Морозівка
1482	Ліпляни	1307	Журжевичі	381	Паранине	1066	Тарашанка
1514	Лохниця	1309	Замисловичі	396	Підлубли	1095	Ужачин
1489	Марковське	1316	Зубковичі	402	Рудня Іванівська	1129	Червона Воля
1526	Мілошевичі	1319	Кишин	415	Сергіївка	1070	Ходурки
1554	Нове Полісся	1327	Копище	424	Сімаківка	Рівненська область	
1490	Осінське	1339	Корощине	408	Серби	Рокитнівський район	
1536	Осов	1329	Лопатичі	417	Середі	857	Березове
1528	Остражанка	1328	Майдан-Копищанський	422	Симони	860	Біловіж
1491	Рудніще	1347	Обище	427	Степанівка	863	Блажове
1537	Симоницька Рудня	1299	Озеряни	431	Тайки	866	Борове
1534	Симоновичі	1351	Перга	434	Усолуси	883	Буда
1540	Стодолічі	1333	Радовель	Овруцький район		870	Глинне
1484	Чемерне	1300	Рудня-Озерянська	1140	Бігунь	865	Залав'я
1552	Червонобережжя	1352	Рудня-Перганська	1210	Лучанки	875	Кам'яне
1493	Тартак	1341	Стовпинка	1213	Мацьки	879	Кисоричі
1543	Тоніж	1343	Сушани	1196	Левковичі	862	Мушні
1533	Убортська Рудня	1345	Тепениця	Лугинський район		867	Нетреба
Мозирський район		1311	Устинівка	755	Жеревці	881	Олександрівка
1709	Балажевичі	1349	Хмелівка	756	Запілля	890	Остки
1692	Глиниця	1350	Хочине	759	Калинівка	873	Познань
1712	Лешня	1354	Юрове	772	Кам'яна Гірка	884	Рокитне
1676	Махновичі	Смільчинський район		771	Остапи	888	Сновидовичі
1690	Осовец	321	Андрієвичі	760	Підостапи	* Коді сіл України подані за адміністративно-територіальним довідником [Українська РСР..., 1987]. Коді сіл Білорусі визначено умовно згідно принципу укладання цього ж довідника.	
1701	Сколодин	322	Бараші	776	Путиловичі		
1708	Скриголов	329	Березники	750	Радогоща		
Петриківський район		332	Бобриця	786	Червона Волока		
1887	Бсланавичі	346	Велика Глумча	Коростенський район			
1890	Велавськ	349	Велика Цвіля	534	Бондарівка		
1917	Голубиця	418	Заровенка	538	Охотівка		

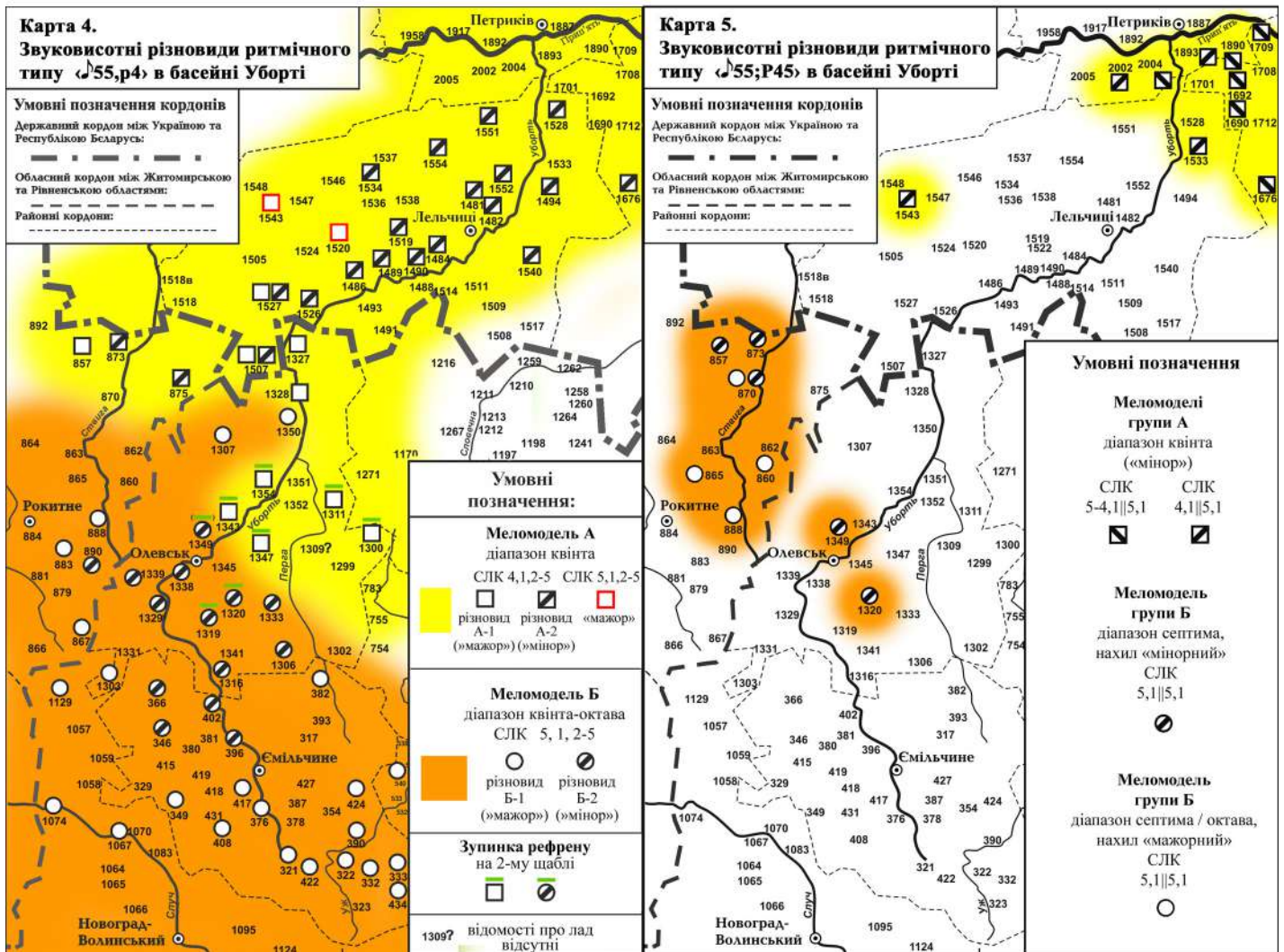
Рис. 1.
Ритмічні варіанти 4-складового рефрену в колядках $\langle 55, p4 \rangle$ та $\langle 55; P45 \rangle$ в басейні Уборті

$\langle 55, p4 \rangle$ кількість сіл (карта 2)	ритмомалюнок 4-складового рефрену	$\langle 55; P45 \rangle$ кількість сіл (карта 3)
44 весь басейн	висхідний іонік	2 середня Уборть
–		нижня Уборть (правий берег)
3 середня Уборть	епітріт	–
7 нижня Уборть		–
–		3 нижня Уборть (правий берег)
1	хоріямб	3 нижня Уборть

Рис. 2.

Мелодичні моделі колядок $\langle \text{♩}55, \text{p}4 \rangle$			Мелодичні моделі колядок $\langle \text{♩}55; \text{P}45 \rangle$		
Різнovid	Мелодична модель	(Кількість сіл)	Різнovid	Мелодична модель	(Кількість сіл)
A-1		(10)	A		(6)
A-2		(15)			
A-3		(2)			
Б-1		(12)	Б		(2)
Б-2		(13)			

М. Скаженник. Рис. 3. Мелодичні моделі колядок «♩55р3;P553».

Ріановид Мелодична модель Кількість сіл

1-й рядок 2-й рядок

мелод. вершина опорний тон мелод. вершина опорний тон

A-1 12

A-2 6

A-3 6

1-й рядок 2-й рядок

мелод. вершина опорний тон мелод. вершина опорний тон

Б-1 11

Б-2 4

Умовні позначення (М. Скаженник. Карта 6)

мело-модель	діапазон	СЛК
●	A-1 квінта(+субквірта)	2(3,5), 2=4, 2 4(3), 1, 1
◐	A-2 секста(+субквірта)	5, 4, 2 3, 1, 1
◑	A-3 секста+субквірта	5, 5, 2 1(3), 1, 1
◒	Б-1 секста+субквірта	5, 5, 1(3) 3(5), 1, 1
◓	Б-2 секста	5, 5, 5 3, 1, 1

— — — — — - межа зони побутування наспівів без рефрену

Мелодичні моделі колядок «♩44р3;P443».

Ріановид Мелодична модель Кількість сіл

A 3

Б-1 4

Б-2 2

Умовні позначення (М. Скаженник. Карта 7)

мело-модель	діапазон	кадансові опори
■	A септима (із заповненою субзоною)	2 1
◻	Б-1 септима (із заповненою субзоною)	1=3 1
□	Б-1 октава (із незаповненою субзоною)	5(1) 1

